

Nikola M. Petrović¹

Visoka medicinska
škola strukovnih
studija „Milutin
Milanković“, Beograd

EFEKAT ETIČKE POZICIJE I EDUKACIJE NA ETIČKA UVERENJA PSIHologa KOJI SE BAVE PSIHOTERAPIJOM U SRBIJI

Osnovni cilj ovog rada bio je da se ispituju etička uverenja psihologa koji se bave psihoterapijom u Srbiji, kao i efekat etičke pozicije i edukacije iz profesionalne etike na etička uverenja. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 204 psihologa (74.5% ženskog pola). Od instrumenata su korišćeni Upitnik etičkih uverenja i Upitnik etičke pozicije. Rezultati su pokazali da čak petina ispitanika smatra da je neetično prijavljivanje kolege, koji je prekršio profesionalnu etiku, Sudu časti. Kada su u pitanju seksualni višestruki odnosi, skoro svi ispitanici su uverenja da su oni neetični. Nalazi pokazuju i da psiholozi koji nisu pohađali edukativne kurseve imaju „blaža“ uverenja prema upuštanju u seksualne odnose sa klijentima i neetičnim postupcima u kliničkoj proceni. Takođe, ispitanici koji su pohađali kurseve procenjuju kršenje poverljivosti, u cilju zaštite drugih, u većoj meri etičnim. Sa druge strane, utvrđeno je da psiholozi koji zastupaju apsolutističku etičku poziciju imaju „stroža“ uverenja prema nekompetentnom postupanju, prelaženju i rušenju granica sa klijentima, seksualnim odnosima sa njima, kao i neetičnim postupcima u kliničkoj proceni u poređenju sa psiholozima koji imaju drugačije etičke pozicije. Istovremeno, psiholozi apsolutisti takođe procenjuju kršenje poverljivosti, u cilju zaštite drugih, u većoj meri etičnim, u odnosu na psihologe koji zastupaju drugačije etičke pozicije. Diskutovane su implikacije za dalja istraživanja i psihoterapeutsku praksu.

¹ Adresa autora:
nicholas.petrovic@gmail.com.

Primljeno: 10. 04. 2016.

Primljena korekcija:

29. 04. 2016.

Primljena ponovna korekcija:

21. 05. 2016.

Prihvaćeno za štrampu:

23. 05. 2016.

Ključne reči: etička pozicija, edukacija, etička uverenja, psiholozi, psihoterapeuti

Dobra edukacija od strane onih koji studente psihologije uče o etici, možda je najjače oružje u borbi protiv kršenja etičkih pravila (Vasquez, 1992). Svrha učenja je da im se omogući da na određeni način razmišljaju kada se susretnu sa etičkim dilemama i da ih rešavaju (Pack-Brown & Williams, 2003). Obuka psihologa vezana za pitanja profesionalne etike, od 1979. godine postaje obavezna na svim fakultetima u SAD na kojima se obrazuju budući psiholozi. Do 1990. godine 69% svih programa imalo je jedan predmet posvećen isključivo etičkim pitanjima, a 100% njih razmatranje etičkih pitanja u okviru više predmeta (Welfel & Kitchener, 1992). Profesionalna etika je najčešći predmet kurseva kontinuirane edukacije, koji pohađaju licencirani psiholozi (Neimeyer, Taylor, & Wear, 2011). Većina savetnika u SAD pohađalo je edukativne kurseve iz oblasti profesionalne etike (Tarvydas, Leahy, & Saunders, 2004). Situacija je slična u Kanadi, Australiji, Južnoj Africi, kao i u većini zemalja Latinske Amerike; kursevi vezani za profesionalnu etiku u psihologiji postali su sastavni deo fakultetskih programa (Davidson, Garton, & Joyce, 2003; del Rio Sanchez, 2009). Corey, Corey i Callanan (Corey, Corey, & Callanan, 2005) tvrde da bi profesionalnu etiku trebalo prožeti kroz celo fakultetsko obrazovanje psihologa, a Evropska federacija psiholoških asocijacija (Standing committee on Ethics, 2001) predlaže da se profesionalna etika izučava kao poseban predmet, ali i kao integralni deo svih kurseva psihologije.

U našoj zemlji, kursevi koji se tiču profesionalne etike su više izuzetak – nego ono što bi trebalo da budu – pravilo. Dva od sedam akreditovanih fakulteta, na kojima postoje studijski programi psihologije imaju predmete, koji se tiču neke oblasti profesionalne etike u psihologiji (Odeljenje za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu i Odeljenje za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu). Do pre nekoliko godina, pre akreditacije programa koji su imali ove predmete, u Srbiji su samo psihoterapijski edukanti dobijali neki vid edukacije, u formi predavanja, iz profesionalne etike u psihoterapiji.

Edukacija iz profesionalne etike pokazala se kao značajan faktor u prepoznavanju etičkih dilema (Baldick, 1980; Zhao & Ji, 2010), tako da su studenti, koji su pohađali kurs o profesionalnoj etici mogli bolje da prepoznaju etičke dileme u praksi, odnosno imali su veću moralnu senzitivnost. Osim toga pokazalo se da ova edukacija može da utiče na etička uverenja o određenim postupcima (Gao & Zhao, 2009; Sivis-Cetinkaya, 2015).

Kada su etička uverenja u pitanju, istraživanja pokazuju da su ona uglavnom u skladu sa ponašanjem psihologa koji se bave psihoterapijom (Pope, Tabachnik, & Keith-Spiegel, 1987; Rubin & Dror, 1996). Uverenja su za nas važna zato što mogu uticati na psihologe da poštuju ili krše profesionalnu etiku. Istraživanje Popea i saradnika (Pope, Tabachnik, & Keith-Spiegel, 1987) koje se danas smatra najznačajnijom studijom etičkih uverenja i postupaka psihologa, ponovljeno je više puta do sada. Istraživanja sa istom ili neznatno modifikovanom metodologijom (promenjene ili dodate neke stavke upitnika), sprovedena su i od strane drugih istraživača u SAD, i to na uzorku: psihoterapeuta pripadnika različitih profesija (Pomerantz, Ross, Gfeller, & Hughes, 1998), psiholoških savetnika (Gibson

& Pope, 1993; Neukrug & Milliken, 2011; Tarvydas et al., 2001; Tarvydas, Leahy, & Saunders, 2004), psihologa iz urbanih i ruralnih sredina (Helbok, Marinelli, & Walls, 2006), profesionalaca iz oblasti mentalnog zdravlja i studenata psihologije (Pommerantz & Grice, 2001), hrišćanskih savetnika (McMinn & Meek, 1996; McMinn, Meek, & McRay, 1997; McRay, McMinn, & Meek, 1998), itd. Slična istraživanja u pogledu ispitivane populacije (psihoterapeuti i psihološki savetnici ili studenti psihologije) i korišćenog instrumenta sprovedena su i u Australiji (Sullivan, 2002), Izraelu (Rubin & Dror, 1996), Španiji (Clemente, Espinosa, & Urra, 2011; Del Río, Borda, & Torres, 2003), Italiji (Gius & Coin, 2000), Kini (Jing-Bo et al., 2011; Zhang, Qian, & Yao, 2007) i Turskoj (Sivis-Cetinkaya, 2015). Istraživači su utvrdili da među psiholozima postoji veliki konsenzus oko toga koji su postupci etični, a koji neetični. Na primer, u navedenim istraživanjima preko 95% ispitanih imalo je uverenje da su seksualni odnosi sa klijentima neetični, dok je oko 95% smatralo da je rukovanje sa klijentom etično.

Etička uverenja su sistematski povezana etičkom pozicijom osobe (Forsyth, 1980). Postoje četiri etičke pozicije: apsolutistička, situacionistička, subjektivistička i pozicija otvorena za izuzetke (eksepcionistička). Apsolutisti zastupaju Kantov pristup moralu i smatraju da je poštovanje pravila i principa veoma važno. Istraživanja su pokazala da su apsolutisti u odnosu na osobe koje zastupaju druge etičke pozicije stroži u suđenju o određenim etički diskutabilnim postupcima (Forsyth & Pope, 1984; Forsyth, 1985). Najveći broj psihologa zastupa upravo ovu etičku poziciju (Hadjistavropoulos, Malloy, Sharpe, & Fuchs-Lacelle, 2003; Kernes & Kinnier, 2005).

Predmet ovog istraživanja bio je ispitivanje uverenja psihologa, koji se bave psihoterapijom, odnosno savetovanjem, u Srbiji, o različitim profesionalnim postupcima, po uzoru na već pomenutu studiju Popea i saradnika (Pope, Tabachnik, & Keith-Spiegel, 1987). Do sada, nije bilo sličnih empirijskih istraživanja na domaćem uzorku psihoterapeuta. U ovom istraživanju je kao jedan od ispitivanih faktora koji utiču na uverenja psihologa, uveden konstrukt etičke pozicije (Forsyth, 1980), a ispitan je i efekat edukacije. Korišćenje istih instrumenata omogućuje nam da utvrdimo sličnosti sa nalazima iz drugih država, kako bi dobili uvid u transkulturalnost određenih etičkih uverenja, ali i razlike koje su možda specifične za naše podneblje.

Ciljevi istraživanja bili su da se utvrdi da li se i na koji način etička uverenja psihologa koji se bave psihoterapijom odn. psihološkim savetovanjem u Srbiji, razlikuju od etičkih uverenja njihovih kolega iz drugih zemalja; da li će ispitanici koji zastupaju etičku poziciju apsolutizma imati „stroža“ etička uverenja o profesionalnim postupcima od ispitanika koji zastupaju druge etičke pozicije; kao i da li postoje razlike u etičkim uverenjima kod ispitanika koji su prošli neku obuku iz oblasti profesionalne etike i onih koji nisu. Pod „strožim“ uverenjima misli se na to da će ispitanici u manjoj meri smatrati da su određeni postupci etični.

Metod

Uzorak i postupak

Pre početka istraživanja napravljen je spisak psihologa koji se bave psihoterapijom odnosno psihološkim savetovanjem na osnovu podataka Društva psihologa Srbije, Saveza društava psihoterapeuta Srbije i podataka dobijenih od Udruženja za psihoterapiju, savetovanje i koučing. Upitnici i pozivno pismo su spakovani u kovertu uz jednu praznu, unapred adresiranu kovertu na autora istraživanja kako bi se sačuvala anonimnost ispitanika, a u kojoj je upitnik trebalo da bude vraćen. Vraćanje popunjenog upitnika smatrano je kao davanje validnog pristanka za učešće u istraživanju. Da bi se smanjio procenat odbijanja, ispitanici su zamoljeni da vrate prazne upitnike, ako nisu u mogućnosti da ih popune.

Poslat je ukupno 921 upitnik, a vraćeno je 216 upitnika (23.45%). Sličan procenat odbijanja zabeležen je i u drugim sličnim istraživanjima (npr. Sullivan, 2002). Od tog broja, 204 je uključeno u istraživanje (152 tj. 74.5% ženskog pola), jer 12 nije bilo popunjeno adekvatno ili u potpunosti. Kada je reč o mestu stanovanja, 50.5% ispitanika bilo je iz velikog grada sa preko 100 000 stanovnika, a 49.5% iz gradova srednje veličine i malih gradova. Prosečna starost ispitanika u uzorku bila je 41.07 godina ($SD = 11.73$, raspon 25-68). Radni staž ispitanika varira od jedne do 44 godine, a prosečan staž iznosi 13.15 godina ($SD = 11.42$).

Instrumenti

Pored pitanja za prikupljanje osnovnih socio-demografskih podataka i informacije o tome da li su pohađali neki kurs ili edukaciju iz oblasti profesionalne etike, u istraživanju su korišćeni sledeći instrumenti:

Upitnik etičkih uverenja (Ethical Beliefs Questionnaire: Pope, Tabachnik, & Keith-Spiegel, 1987). Upitnik sadrži 82 stavke kojima se opisuju ponašanja između terapeuta i klijenta, a ispitanici treba da procene etičnost tih postupaka na petostepenoj skali Likertovog tipa (od 1 = *apsolutno neetično* do 5 = *etično bez sumnje*) tako što bi naveli u kojoj meri se slažu da je određeno postupanje etično. Tvrdnje u stavkama sročene su u trećem licu, npr. „Tapšanje klijenta po leđima.“ Uz pomenute 82 stavke pridodato je još 28 stavki iz kasnijih modifikacija originalnog instrumenta (Gibson & Pope, 1993; Helbok, Marinelli, & Walls, 2006; Percival & Striefel, 1994), kako bi bio pokriven što veći broj relevantnih, potencijalno etički problematičnih hipotetičkih postupaka. S obzirom na to da instrument ispituje veliki broj potpuno različitih profesionalnih postupaka, koji se teže mogu grupisati u kategorije, pretpostavljeno je da će se faktorskom analizom izdvojiti veliki broj faktora. Analizom glavnih komponenti nad 110 stavki, sa Varimax rotacijom, koristeći Cattellov princip ekstrakcije, izdvojeno je 7 komponenti, koje objašnjavaju 40.68% ukupnog varijabiliteta. S obzirom da je, kao i u nekim ranijim istraživanjima, bilo dosta stavki koje nisu korelirale ni sa jednim

faktorom (McRay, McMin, & Meek, 1998; Pommerantz & Grice, 2001), ili koje su vezane za faktore koji nisu uzeti u analizu, te stavke su izbačene, pa je na kraju ostalo 65 stavki. Sledećih sedam komponenti je uključeno u analizu: nekompetentno postupanje ($\alpha = .86$), prelaženje granica sa klijentima ($\alpha = .82$), rušenje granica sa klijentima ($\alpha = .74$), upuštanje u etične postupke ($\alpha = .77$), seksualni odnosi sa klijentima ($\alpha = .79$), kršenje poverljivosti u cilju zaštite drugih ($\alpha = .85$) i neetičko postupanje pri kliničkoj proceni ($\alpha = .73$).

Upitnik etičke pozicije (Ethics Position Questionnaire: Forsyth, 1980).

Upitnik sadrži 20 stavki od čega polovina meri dimenziju relativizma (npr. „Ono što se smatra etičnim razlikuje se od situacije do situacije i od društva do društva“), a druga polovina dimenziju idealizma (npr. „Nikada ne bi trebalo preduzimati aktivnost, koja bi mogla na bilo koji način da ugrozi dostojanstvo i dobrobit druge osobe“). Zadatak ispitanika je bio da na petostepenoj Likertovoj skali iskaže stepen slaganja sa tvrdnjama. Instrument se u ranijim istraživanjima pokazao kao pouzdan i validan, pri čemu je potvrđena njegova dvofaktorska struktura (npr. Forsyth, 1980; Forsyth & Pope, 1984). U ovom istraživanju faktorska analiza je pokazala da se mogu izdvojiti dve glavne komponente, od kojih prva - idealizam objašnjava 25.1%, a druga - relativizam 22.9% ukupne varijanse. Pouzdanost interne konzistencije obe komponente iznosi .86. Na osnovu skorova na te dve dimenzije moguće je klasifikovati ispitanike u četiri grupe po njihovim etičkim pozicijama: apsolutisti (visok skor na dimenziji idealizma i nizak na dimenziji relativizma), situacionisti (visok skor na obe dimenzije), subjektivisti (nizak skor na dimenziji idealizma i visok na dimenziji relativizma) i otvoreni za izuzetke (nizak skor na obe dimenzije).

Rezultati

Rezultati istraživanja pokazuju da kod naših psihoterapeuta postoji konsenzus oko toga koja su ponašanja nesumnjivo etička. Na primer, sa tim da je rukovanje sa klijentom etično slaže se 96.2% ispitanih. Slično, 95.6% smatra da je pružanje besplatnih usluga takođe etično, dok 94.6% njih isto misli i za kršenje principa poverljivosti kako bi se sprečio klijentov suicid.

Međutim, za neke postupke postoji neslaganje, npr. 50.5% ispitanih uverenja je da primanje sitnog poklona od klijenta nikad nije etično. Slično je i sa prelaženjem granica u vidu tapšanja klijenta po leđima, gde isto to smatra 55.4%. Upuštanje u prijateljski odnos sa bivšim klijentom je za 41.2% ispitanih bez sumnje neetično, a dozvoljavanje klijentu da nagomila veliki dug za 44.6%. Nešto manje od polovine (43.1%) psihoterapeuta u ovom istraživanju veruje da je bez sumnje neetično pokazati klijentu izveštaj o rezultatima dijagnostičkih testova.

Kada je u pitanju postupanje koje je etičkim kodeksom striktno zabranjeno, tu takođe postoji konsenzus oko nekih postupaka. Za različite oblike upuštanja u seksualne višestruke odnose, kao što su seksualni odnos sa klijentom, skidanje

odeće pred klijentom ili erotske aktivnosti sa klijentom, 98% ispitanih smatra da oni nikad nisu etični. Još je veća složnost oko upuštanja u maligne neseksualne višestruke odnose kao što je pozajmljivanje novca od klijenta (99.5%) ili ulaženje u zajednički biznis sa klijentom (99%).

Nalaz koji zabrinjava jesu uverenja o nekim postupcima koji su bez sumnje etički kao što je prijavljivanje kolege koji krši profesionalnu etiku Suda časti, zato što 20.1% ispitanika smatra da nikada nije etično prijaviti takvog kolegu.

Sa druge strane, imamo 27.5% ispitanika koji smatraju da je diskutovanje sa prijateljima o klijentu uz otkrivanje imena klijenta retko ili ponekad etično, kao i 77.9% onih koji veruju da je rad sa klijentima dok su sami pod velikim stresom u nekim situacijama etično. Još jedan podatak koji zabrinjava je i uverenje prema reklamiranju u sredstvima javnog informisanja, jer samo 22.5% ispitanih veruje da je tako nešto uvek neetično.

Za ispitivanje efekta etičke pozicije i edukacije na etička uverenja psihologa korišćen je Mann-Whitney U-test, budući da je ustanovljeno da većina komponenti etičkih uverenja odstupa od normalne distribucije. Od četiri etičke pozicije u našem uzorku najdominatnija je apsolutistička (58.8% ispitanika). Onih koji ne zastupaju tzv. „kantovski moral“ bilo je manje: situacionista 33.8%, subjektivista 4.4% i otvorenih za izuzetke 2.9%. Za potrebe ovog istraživanja, bilo je važno da saznamo da li etička pozicija koja je usmerena na poštovanje pravila, kakva su defisana u etičkom kodeksu, vodi i ka uverenjima koja su „stroža“ i u skladu sa pravilima profesije. Zbog toga je pri analizi uzorak podeljen na apsolutiste i ostale.

Tabela 1
Efekat etičke pozicije na etička uverenja psihologa

Faktor	Nekompetentno postupanje	Prelaženje granica sa klijentima	Rušenje granica sa klijentima	Upuštanje u etične postupke	Seksualni odnosi sa klijentima	Kršenje poverljivosti u cilju zaštite drugih	Neetično postupanje pri kliničkoj proceni
Apsolutisti (sred. rang)	94.86	92.45	84.09	125.90	88.82	103.56	90.23
Ostali (sred. rang)	113.41	116.86	128.80	86.12	122.05	100.99	120.04
Mann-Whitney <i>U</i>	4123.50	3833.50	2830.50	3074.00	3398.00	4913.00	3567.00
<i>p</i>	.027	.004	.000	.000	.000	.759	.000

Napomena. Veći srednji rang označava „blaža“ uverenja prema određenim postupcima.

Utvrđene su statistički značajne razlike za 6 od 7 komponenti etičkih uverenja. Dobijeno je da su apsolutisti imali „stroža“ uverenja prema svim oblicima kršenja pravila profesionalne etike psihologa, pa čak i o prelasku granica. Istovremeno, za njih su postupci, koji su označeni kao etični (npr. „Nuđenje ili prihvatanje rukovanja sa klijentom“) u većoj meri prihvatljivi.

Kada je u pitanju etičko obrazovanje, samo 32 (15.7%) ispitanika pohađalo je neki kurs vezan za profesionalnu etiku na fakultetu ili u okviru neke edukacije, odnosno seminara. To su uglavnom bila predavanja u okviru psihoterapijske edukacije (87.5%) i kurs Etička i kritička pitanja u kliničkoj psihologiji, kojeg su 4 mlađa ispitanika slušala i polagala na Filozofskom fakultetu u Beogradu.

Utvrđeno je da oni koji nisu pohađali kurseve i edukacije vezane za profesionalnu etiku imaju „blaža“ uverenja prema upuštanju u seksualne odnose sa klijentima (sred. rang = 106.24) u odnosu na etički obrazovane ispitanike (sred. rang = 82.41), $U = 2109.00$, $p < .05$. Slično je i sa uverenjima prema neetičkim postupcima u kliničkoj proceni, gde su uverenja etički obrazovanih „stroža“ (sred. rang = 68.23) u odnosu na uverenja onih koji nisu pohađali edukacije (sred. rang = 108.88), $U = 1655.50$, $p < .001$. Na kraju, ispitanici koji poseduju određeno etičko obrazovanje procenjuju kršenje poverljivosti, u cilju zaštite drugih, u većoj meri etičnim (sred. rang = 131.17) u odnosu na one koji dodatno znanje o profesionalnoj etici ne poseduju (sred. rang = 97.17), $U = 1834.50$, $p < .01$.

Diskusija

Kao i u prethodnim istraživanjima sprovedenim u inostranstvu, kod naših psihoterapeuta postoji veliki konsenzus u uverenjima oko etičnosti određenih profesionalnih postupaka, kao što je npr. rukovanje sa klijentom, kršenje poverljivosti kako bi se sprečio suicid klijenta ili kao što su erotske aktivnosti (Gibson & Pope, 1993; Pope, Tabachnik, & Keith-Spiegel, 1987). Međutim, kao i u ranijim istraživanjima ima postupaka oko kojih uverenja nisu tako ujednačena, kao što je npr. primanje sitnog poklona od klijenta, tapšanje klijenta po leđima ili upuštanje u prijateljski odnos sa bivšim klijentom. Moguće je da razlog leži u činjenici da ovi postupci nisu regulisani u etičkom kodeksu Društva psihologa Srbije (DPS, 2000).

S obzirom na to da su istraživanja sa Upitnikom etičkih uverenja sprovedena u SAD (Pope, Tabachnik, & Keith-Spiegel, 1987), Italiji (Gius & Coin, 2000), Australiji (Sullivan, 2002) i Turskoj (Sivis-Cetinkaya, 2015) bila najbližnja u pogledu ispitivane populacije (psihoterapeuti, odn. psihološki savetnici), rezultati ovog istraživanja biće upoređeni sa nalazima dobijenim u tim istraživanjima.

Većina uverenja, posebno o postupcima koji zalaze u maligne neseksualne i seksualne višestruke odnose saglasna su u svim ispitivanim zemljama. Ti podaci mogu biti objašnjeni relativnom sličnošću propisa u etičkim kodeksima psihologa u većini država (Leach, Glossoff, & Overmier, 2002). Međutim, u našem uzorku

uočene su i određene razlike. Srpski psihoterapeuti imaju „najblaža” uverenja prema ozbiljnom etičkom prekršaju – diskutovanju sa prijateljima o klijentima uz otkrivanje njihovog identiteta (27.5% ispitanih smatralo je da je ovaj postupak etičan u nekim situacijama) u odnosu na kolege iz SAD (5.5%), Australije (2.9%), Turske (2%) i Italije (0.9%). Sa druge strane, uverenja naših ispitanika o ulaganju žalbe Sudu časti na račun kolega, koji krše pravila profesionalne etike (79.9% ispitanih mišljenja je da je prijavljivanje kolege nekad etično), slična su uverenjima kolega iz Turske (gde je istog mišljenja bilo 78% ispitanih), ali znatno „stroža” od uverenja kolega iz SAD (97.6%), gde se takve prijave u najvećoj meri smatraju etičnim.

Iako je Etički kodeks psihologa Srbije jasno definisao da su postupci, kao što je rad sa klijentima pod stresom ili otkrivanje identiteta klijenata neetički i da je prijavljivanje kolege Sudu časti ispravan postupak (DPS, 2000), vidimo da uverenja naših psihologa nisu u skladu sa njim. Takođe, po uverenjima većine ispitanika, koji veruju da je reklamiranje u sredstvima javnog informisanja nekad etično, vidimo da oni ili nisu upoznati sa izričitom zabranom takvog reklamiranja iz Zakona o uslovima za obavljanje psihološke delatnosti (Službeni glasnik RS, br. 25/1996, 101/2005) ili da se sa tom odredbom zakona ne slažu. Implikacije rezultata su posebno zabrinjavajuće kada je u pitanju očuvanje principa poverljivosti kao „kamen temeljac” psihoterapeuske prakse.

Ovi podaci mogli bi da posluže za reviziju domaćeg Etičkog kodeksa, jer je ovo istraživanje ukazalo na to da je kodeks ostao „nedorečen” kada su u pitanju određeni postupci. Pored toga, rezultati istraživanja ukazuju na to da je očigledno potrebno raditi više na edukaciji budućih psihologa o profesionalnoj etici, posebno na fakultetu, kao i na njihovom informisanju o propisima. Edukacija iz profesionalne etike se u ovom istraživanju pokazala kao značajna kada su u pitanju uverenja psihoterapeuta o upuštanju u seksualne odnose sa klijentima, neetički postupci u kliničkoj proceni i kršenje poverljivosti. I u istraživanju sprovedenom u Turskoj, ovakva edukacija je pravila razlike u pogledu uverenja prema višestrukim odnosima i poverljivosti (Sivis-Cetinkaya, 2015).

Važan podatak iz ove analize je da etička pozicija može imati efekat na uverenja psihologa o postupcima u psihoterapijskoj praksi. Naime, ispitanici sa apsolutističkom etičkom pozicijom, za razliku od ispitanika koji imaju drugačije etičke pozicije, imali su uverenja koja su u mnogo većoj meri u skladu sa etičkim kodeksom. Ovaj nalaz se takođe može iskoristiti u oblikovanju edukativnih kurseva i radionica u kojima bi se fokus stavio na Kantov pristup moralu, kakav je korišćen i pri formulisanju Etičkog kodeksa Društva psihologa Srbije.

Na kraju, trebalo bi navesti i ograničenja ove studije. Pre svega, ispitanici koji su odgovorili na poziv za učešće u istraživanju, možda su posebno zainteresovani za etička pitanja (neki su to naveli u upitniku), pa je teško generalizovati rezultate na sve psihologe koji se bave psihoterapijom u Srbiji. Sama tema istraživanja je mogla da izazove otpor kod potencijalnih ispitanika, jer im se činilo da je previše intruzivna ili možda čak nerelevantna (Sullivan, 2002). Takođe, pri poređenju re-

zultata iz različitih država, trebalo bi raditi kros-kulturalna istraživanja. To bi doпрinelo i usaglašavanju stavki u korišćenim instrumentima. S obzirom na to, ovo istraživanje trebalo bi posmatrati kao početni korak u identifikovanju problema do kojih može doći, ukoliko se ne utiče na etička uverenja psihologa u našoj zemlji.

Reference

- Baldick, T. L. (1980). Ethical discrimination ability of intern psychologists: A function of training in ethics. *Professional Psychology, 11*, 276–282. doi:10.1037/0735-7028.11.2.276
- Clemente, M., Espinosa, P., & Urrea, J. (2011). Ethical issues in psychologists' professional practice: Agreement over problematic professional behaviors among Spanish psychologists. *Ethics and Behavior, 21*, 13–34. doi:10.1080/10508422.2011.537568
- Corey, G., Corey, M. S., & Callanan, P. (2005). An approach to teaching ethics courses in human services and counseling. *Counseling and Values, 49*, 193–207. doi:10.1002/j.2161-007X.2005.tb01022.x
- Davidson, G., Garton, A., & Joyce, M. (2003). Survey of ethics education in Australian university schools and departments of psychology. *Australian Psychologist, 38*, 216–222. doi:10.1080/00050060310001707237
- Del Río Sanchez, C. (2009). La docencia de la ética profesional en los estudios de psicología en España. *Papeles del Psicólogo, 30*, 210–219.
- Del Río, C., Borda, M., & Torres, I. (2003). Valoración de los estudiantes de Psicología sobre la ética de algunas prácticas de los terapeutas. *Psicología Conductual, 11*, 261–281.
- DPS (2000). *Kodeks etike psihologa Srbije*. Beograd: Društvo psihologa Srbije.
- Forsyth, D. R. (1980). Taxonomy of ethical ideologies. *Journal of Personality and Social Psychology, 39*, 175–184. doi:10.1037/0022-3514.39.1.175
- Forsyth, D. R. (1985). Individual differences in information integration during moral judgment. *Journal of Personality and Social Psychology, 49*, 264–272. doi:10.1037/0022-3514.49.1.264
- Forsyth, D. R., & Pope, W. R. (1984). Ethical ideology and judgements of social psychological research: Multidimensional analysis. *Journal of Personality and Social Psychology, 46*, 1365–1375. doi:10.1037/0022-3514.46.6.1365
- Gao, J., & Zhao, J. (2009). Influence of ethics education on ethical beliefs of dual relationship of trainees attending training of psychological consultation. *Chinese Medical Ethics, 22*, 95–100.
- Gibson, W. T., & Pope, K. S. (1993). The ethics of counseling: A national survey of certified counselors. *Journal of Counseling and Development, 71*, 330–336. doi:10.1002/j.1556-6676.1993.tb02222.x

- Gius, E., & Coin, R. (2000). Ethics between norms and values: A study of Italian psychotherapists. *European Psychologist, 5*, 326–333. doi:10.1027//1016-9040.5.4.326
- Hadjistavropoulos, T., Malloy, D., Sharpe, D., & Fuchs-Lacelle, S. (2003). The ethical ideologies of psychologists and physicians: A preliminary comparison. *Ethics and Behavior, 13*, 97–104. doi:10.1207/S15327019EB1301_11
- Helbok, C. M., Marinelli, R. P., & Walls, R. T. (2006). National survey of ethical practices across rural and urban communities. *Professional Psychology: Research and Practice, 37*, 36–44. doi:10.1037/0735-7028.37.1.36
- Jing-Bo, Z., Jian-Lin, J., Xue-Ling, Y., Zhen-Zhi, Y., Yan-Fei, H., & Xiao-Yuan, Z. (2011). National survey of ethical practices among Chinese psychotherapists. *Professional Psychology: Research and Practice, 42*, 375–381. doi:10.1037/a0025138
- Kernes, J. L., & Kinnier, R. T. (2005). Psychologists' search for the good life. *Journal of Humanistic Psychology, 45*, 82–105. doi:10.1177/0022167804268008
- Leach, M. M., Glosoff, H., & Overmier, J. B. (2002). International ethics codes: A follow-up study of previously unmatched standards and principles. In J. B. Overmier & J. A. Overmier (Eds.), *Psychology: IUPsyS Global Resource* (3rd ed.) [CD-ROM]. Hove, UK: Psychology Press.
- McMinn, M. R., & Meek, K. R. (1996). Ethics among Christian counsellors: A survey of beliefs and behaviours. *Journal of Psychology and Theology, 24*, 26–37.
- McMinn, M. R., Meek, K. R., & McRay, B. W. (1997). Beliefs and behaviours among CAPS members regarding ethical issues. *Journal of Psychology and Christianity, 16*, 18–35.
- McRay, B. W., McMinn, M. R., & Meek, K. R. (1998). Questioning the “Slippery Slope”: Ethical beliefs and behaviors of private office-based and church-based therapists. *Counseling and Values, 42*, 142–152. doi:10.1002/j.2161-007X.1998.tb00419.x
- Neimeyer, G. J., Taylor, J. M., & Wear, D. M. (2011). Continuing education in professional psychology: Do ethics mandates matter? *Ethics and Behavior, 21*, 165–172. doi:10.1080/10508422.2011.551472
- Neukrug, E., & Milliken, T. (2011). Counselors' perceptions of ethical behaviors. *Journal of Counseling & Development, 89*, 206–216. doi:10.1002/j.1556-6678.2011.tb00079.x
- Pack-Brown, S. P., & Williams, C. B. (2003). *Ethics in a multicultural context*. London: Sage Publications, Inc. doi:10.4135/9781452231709
- Percival, G., & Striefel, S. (1994). Ethical beliefs and practices of AAPB members. *Biofeedback and Self-Regulation, 19*, 67–93. doi:10.1007/BF01720671
- Pomerantz, A. M., & Grice, J. W. (2001). Ethical beliefs of mental-health professionals and undergraduates regarding therapist practices. *Journal of Clinical Psychology, 57*, 737–748. doi:10.1002/jclp.1046

- Pomerantz, A., Ross, M. J., Gfeller, J. D., & Hughes, H. (1998). Ethical beliefs of psychotherapists: Scientific findings. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 28, 35–44. doi:10.1023/A:1022998327840
- Pope, K. S., Tabachnick, B. G., & Keith-Spiegel, P. (1987). Ethics of practice: The beliefs and behaviours of psychologists as therapists. *American Psychologist*, 42, 993–1006. doi:10.1037/0003-066X.42.11.993
- Rubin, S., & Dror, O. (1996). Professional ethics of psychologists and physicians: Mortality, confidentiality, and sexuality in Israel. *Ethics and Behavior*, 6, 213–238. doi:10.1207/s15327019eb0603_4
- Sivis-Cetinkaya, R. (2015). Ethical judgments of counselors: Results from a Turkish sample. *Ethics and Behavior*, 25, 400–417. doi:10.1080/10508422.2014.941981
- Standing committee on Ethics (2001). *Recommendations for teaching ethics for psychologists. Final report of SC Ethics to GA Rome 1999*. Brussels: Author.
- Sullivan, K. (2002). Australian psychologists' ethical beliefs and behaviours. *Australian Psychologist*, 37, 135–141. doi: 10.1080/00050060210001706786
- Tarvydas, V. M., Leahy, M. J., & Saunders, J. L. (2004). A comparison of the ethical beliefs of certified rehabilitation counselors and national certified counselors. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 47, 234–246. doi:10.1177/00343552040470040501
- Tarvydas, V., Leahy, M., Saunders, J., Chan, F., Thielsen, V. A., & Murray, G. (2001). Beliefs about the ethics of practice among certified rehabilitation counselors: A national survey. *Journal of Applied Rehabilitation Counseling*, 32(2), 9–18.
- Vasquez, M. (1992). Psychologist as clinical supervisor: Promoting ethical practice. *Professional Psychology: Research and Practice*, 23, 196–202. doi:10.1037/0735-7028.23.3.196
- Welfel, E. R., & Kitchener, K. S. (1992). Introduction to the special section: ethics education – an agenda for the '90s. *Professional Psychology: Research and Practice*, 23, 179–181. doi:10.1037/0735-7028.23.3.179
- Zakon o uslovima za obavljanje psihološke delatnosti (Službeni glasnik RS, br. 25/1996, 101/2005)
- Zhang, A., Qian, M., & Yao, P. (2007). A survey on ethical beliefs of Chinese counselors and psychotherapists and its comparison with American professionals. *Chinese Mental Health Journal*, 21, 55–61.
- Zhao, J., & Ji, J. (2010). Influence of the ethics education in counseling on the ethical awareness of the trainees applying for psychological counselors. *Chinese Journal of Clinical Psychology*, 18, 400–402.

Nikola M. Petrović

Medical college
„Milutin Milanković“,
Belgrade

THE EFFECT OF ETHICAL POSITION AND EDUCATION ON ETHICAL BELIEFS OF PSYCHOLOGISTS - PSYCHOTHERAPISTS IN SERBIA

The main objective of this study was to examine ethical beliefs of psychologists who work as psychotherapists in Serbia as well as the effects of ethical position and professional ethics education on ethical beliefs. The survey was conducted on a sample of 204 psychologists (74.5% female). Two instruments were used: the Ethical Beliefs Questionnaire and the Ethics Position Questionnaire. Results revealed that a fifth of the respondents consider that reporting a colleague who violated professional ethics to the Court of Honour is unethical. When it comes to multiple sexual relations, almost all of the participants believe that they are unethical. The findings also showed that psychologists who have not attended courses on professional ethics have less strict beliefs regarding engaging in sexual relations with clients and unethical methods in clinical assessment. Also, respondents who have attended courses consider the breach of confidentiality in order to protect others as more ethical than their less educated counterparts. Additionally, it was found that psychologists with the absolutist ethical position have stricter ethical beliefs with regards to incompetent treatment, boundary crossings and violations with clients, sexual relations with them, as well as unethical methods in clinical assessment in comparison to psychologists with other ethical positions. At the same time, absolutist psychologists also evaluate the breach of confidentiality in order to protect others as more ethical compared to psychologists who embody different ethical positions. Implications for further research and psychotherapeutic practice are discussed.

Keywords: ethical position, education, ethical beliefs, psychologists, psychotherapists